

ВІДГУК

опонента, доктора історичних наук,
професора Зуляка Івана Степановича,
про дисертацію Федоришина Ігоря Ярославовича
на тему «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства
Товмаччини в 1920–1930-х рр.», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія»,
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Детальний аналіз дисертаційної роботи Федоришина Ігоря Ярославовича на тему «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920–1930-х рр.» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо ступеня актуальності обраної теми, обґрунтованості новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повноти викладу результатів роботи в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, відсутності (наявності) порушень академічної доброчесності, а також загальної оцінки роботи.

1. Ступінь актуальності обраної теми

Представлена до захисту робота Федоришина Ігоря Ярославовича на тему «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920–1930-х рр.» є актуальною, зважаючи на те, що з відновленням у 1991 р. незалежності України, поряд із дослідженням національного історичного минулого, посилився інтерес до вивчення мікроісторії, зокрема культурно-просвітницького та молодіжного рухів на Товмаччині у 1920–1930-х рр., визначенні їх ролі, форм і методів роботи в досліджуваний період. Важливим є розкриття особливостей функціонування цих інституцій на теренах повіту, що дозволить порівняти працю українських організацій з діяльністю аналогічних інституцій в інших повітах Станіславівського воєводства, що сприятиме нагромадженню

фактологічного матеріалу для подальших досліджень локальної історії, краєзнавчих студій тощо.

Робота виконана у відповідності до плану науково-дослідних робіт кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»: «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, музеєзнавство» (номер державної реєстрації – 0115U001560). Тема дисертації в цілому відповідає науковій спеціальності 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць, підтверджує обґрунтованість результатів та висновків щодо діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр. Структура дисертаційної роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом, є логічною, обґрунтованою і відповідає специфіці комплексного дослідження цього питання. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (511 найменувань), словника маловживаних гермінів («галицизмів») та 25 додатків. Основний обсяг роботи становить 191 сторінку, загальний – 285 сторінок.

У вступній частині автор переконливо обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету, основні завдання та практичне значення дослідження.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» здійснено критичний аналіз історіографії, джерел та сформульовано методологію дослідження (с. 25–73). Оцінюючи стан наукової розробки проблеми, автор слушно відзначив, що більшість публікацій пов'язані з темою проблеми фрагментарно, що не лише актуалізує

вивчення функціонування українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр., але й сприяє її популяризації на сучасному етапі.

Джерельна база вивчення діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств на Товмаччині в 1920–1930-х рр. має різноплановий і багатоаспектний характер. Комплекс джерел, використаних у дослідженні, класифіковано за чотирма категоріями: архівні матеріали, опубліковані збірники документів, тогочасна газетна періодика, мемуарна література (с. 46).

Основу дослідження становить комплекс неопублікованих документів центральних і місцевих архівних установ України: Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, Державного архіву Львівської та Державного архіву Івано-Франківської областей (с. 46).

Порівняння наукової літератури та різноманітних репрезентативних джерел, низку яких уперше введено до наукового вжитку, дало можливість глибше та об'єктивніше дослідити тему. Використані автором теоретико-методологічні засади дослідження відповідають сучасному рівню і специфіці обраної теми.

У другому розділі «Культурно-просвітницькі організації на Товмаччині» (с. 73–122) наголошено на тому, що найактивнішими і найпопулярнішими українськими інституціями були «Просвіта» і «Рідна школа». Основними напрямками роботи була організація активної праці через заснування гуртків самоосвіти, освітні лекції та курси, підтримка бібліотечної справи, збереження національної культури і традицій, заснування й утримання дитячих садків, шкільних і дошкільних закладів, бурс, гімназій, видавництва україномовної навчальної і художньої літератури, піднесення національної свідомості українства за допомогою активної мистецької діяльності.

Незважаючи на те, що культурно-просвітницькі товариства «Просвіта» і «Рідна школа» декларували аполітичність, їхні місцеві осередки – філії,

читальні, гуртки часто перебували під впливом українських політичних партій: УСРП, УНДО, ОУН, КПЗУ, «Сель-Роб», представники яких нерідко входили до керівних органів того чи іншого товариства. На думку дисертанта, політична діяльність ставала основною причиною припинення владою діяльності українських інституцій. Тим не менше, незважаючи на труднощі та проблеми, культурно-просвітницькі інституції Товмаччини навчали й виховували національно свідоме, освічене, культурне, морально здорове громадянство. Це дало можливість українцям успішно протистояти полонізації в національній, освітній і культурній сферах.

У третьому розділі «Гімнастично-спортивні товариства» (с. 123–162) проаналізовано мережу українських молодіжних товариств «Сокіл», «Луг», «Каменярі». Їхня діяльність полягала в протипожежній, руханковій і культурно-просвітницькій праці на теренах повіту. Зокрема, «Сокіл» прагнув залучити до складу інституції нових членів, особливо молодь, з метою формування національної свідомості, високого рівня фізичного розвитку й освіти. Здобувач вважає, що, позиціонуючи себе позапартійною інституцією, товариство «Сокіл» не рідко потрапляло у сферу інтересів тієї чи іншої політичної партії – УСРП, «Сель-Роб», КПЗУ, УНДО, ОУН.

«Луг» за своїм спрямуванням належав до руханково-пожежної і культурно-просвітницької організації. До 1933 р. на Товмаччині організовано понад 30 осередків товариства, які з часом перетворилися на найпопулярнішу й наймасовішу українську молодіжну організацію в повіті. Автор дисертації стверджує, що, на відміну від інших молодіжних товариств, «Луг» зумів зберегти позапартійний статус.

З 1932 р. на Товмаччині розпочав активну діяльність «Союз Української Поступової Молоді «Каменярі» імені Михайла Драгоманова» – молодіжна партійна структура УСРП. Світогляд «Каменярів» ґрунтувався на засадах соціалізму, тому їх ідейні принципи не були позитивно сприйняті певною частиною українства, зокрема, греко-католицьким духівництвом. Упродовж 1932–1933 рр. утворено близько 30 місцевих осередків –

переважно в межах Товмацького судового округу. Дисертант це пояснює домінуванням радикалів. Натомість у Тисменицькому й Отинійському судових округах вагомий політичний вплив мало УНДО, місцеві гуртки «Каменярів» практично не функціонували. Незважаючи на нерівномірну мережу покриття повіту осередками «Каменярів», до початку Другої світової війни товариство входило до трійки наймасовіших молодіжних організацій Товмаччини.

У четвертому розділі «Жіночий, пластовий і молодіжно-християнський рухи на Товмаччині» (с. 163–201) досліджено основні напрямки роботи осередків «Союзу українок». Наголошено на двох важливих аспектах діяльності інституції – освітньо-культурному (організація і проведення лекцій, освітніх курсів, заснування дитячих садків, підтримка навчальних закладів, влаштування свят та урочистих заходів); соціальному (збір пожертв на утримання дошкільних і шкільних закладів, придбання продуктів харчування, одягу для дітей малозабезпечених категорій).

Незважаючи на те, що товариства «Пласт» та «Орли» – КАУМ діяли в різні періоди міжвоєнного двадцятиліття в основі їх світогляду була любов до Бога й України, служіння українському народові. Пластова та молодіжно-християнська організації, на відміну від інших українських молодіжних товариств, залучали до своїх лав дошкільну і шкільну молодь. Особливістю цих інституцій була добре налагоджена система самоосвіти, фахової та спортивної підготовки своїх членів. Як «Пласт», так і «Орли – КАУМ» мали чіткі організаційні структури, що дозволяло проводити ефективну виховну роботу, підтримувати відповідну дисципліну й досягати бажаних результатів. Крім внутрішньої організаційної роботи, члени пластової і молодіжно-християнської організацій проводили різноманітні акції національного, соціального і благодійного характеру.

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертація характеризується логічним та послідовним викладом матеріалу, з'ясуванням численних маловідомих фактів, пов'язаних із діяльністю українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини в 1920–1930-х рр., добрим науковим стилем, аргументованістю висновків, що мають безперечну наукову новизну та є завершеною і самостійною роботою.

Наукова новизна роботи зумовлена формулюванням історичної проблеми, яку донині не виокремлювали як об'єкт і предмет спеціального наукового дослідження.

У дисертації вперше в українській історичній науці:

- зроблено спробу цілісно дослідити діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних інституцій у межах Товмацького повіту як адміністративно-територіальної одиниці Станиславівського воєводства;

- здійснено джерелознавче дослідження маловідомих архівних документів та матеріалів тогочасної української періодики з вивчення українських товариств краю;

- подано велику кількість оригінального фактологічного матеріалу про практичну роботу осередків культурно-просвітницьких та молодіжних організацій Товмаччини;

удосконалено:

- знання про діяльність українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств краю в 1920–1930-х рр.;

- відомості про окремих відомих і малознаних діячів цих інституцій;

отримали подальший розвиток:

- вивчення окремих аспектів діяльності українських організацій Товмаччини;

- спростування твердження радянської історіографії про те, що українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства були суто націоналістичними й фашистськими, що обслуговували інтереси української та польської буржуазії й від них відверталися широкі маси населення;

– проведення синтетичних наукових досліджень діяльності українських товариств Покуття.

4. Повнота викладу результатів роботи в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні результати пошуку та наукового дослідження Федоришина І. Я. достатньою мірою відображають наукову новизну, сутність, практичне значення результатів дослідження, викладені у 8 публікаціях, одна з яких у виданні, що входить до наукометричної бази Web of Science, три – у фахових наукових виданнях України категорії «Б», чотири – в інших фахових наукових виданнях України. Апробація результатів дослідження відбувалася на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях, щорічних науково-звітних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (2018–2020 рр.).

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Перевірка у системі виявлення збігів «Unicheck» дисертації Федоришина І. Я. на тему «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920–1930-х рр.» свідчить про відсутність порушень академічної доброчесності (дата перевірки 20.05.2021 р.). Зокрема, схожість складає 1,78 %, з них 1,78 % – джерела з Інтернету, пошук збігів з бібліотекою не проводився.

6. Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації

У цілому, дисертаційна робота є завершеним самостійним та цілісним науковим дослідженням. Утім у результаті аналізу змісту дисертаційної роботи Федоришина І. Я., віддаючи належне рівню її підготовки, вважаємо доцільним відзначити наступні дискусійні питання, висловити зауваження та побажання.

1. Питання участі «Товариства ім. М. Качковського» в об'єднанні національно свідомої частини українського суспільства, «...яке за два десятиліття викристалізувалося в реальну потугу...» (с. 2), є доволі

сумнівним, навпаки – його діяльність сприяла поширенню радянофільських ідей, дискредитації «Просвіти» та інших національних структур, позаяк згадувана організація проводила «...влаштування днів «руської» культури, вшанування російських письменників...» (с. 3), відзначала 100-річчя від дня смерті Олександра Пушкіна, планувала «познакомиться с сочинениями сего нашего поэта» (с. 102).

2. Не погоджуємося з твердженням автора про те, що «Виняток становило «Товариство ім. М. Качковського», що через свою непопулярність практично не цікавило жодну з політичних партій» (с. 2). По-перше, члени цієї організації відіграли значну роль в утворенні «Сельробу» (1926 р.), що виник через об'єднання «Селянського союзу» і «Народної волі», до складу якого входило чимало членів інституції. Зокрема, до керівних структур «Сельробу» мали увійти діячі «Товариства ім. М. Качковського» К. Вальницький, К. Пелехатий, М. Заяць. По-друге, структури КПЗУ, контрольовані комуністами, також намагалися впливати на його діяльність, використовуючи радянофільські видання, фінансовані радянським урядом, які агітували за «робітничо-селянське» «Товариства ім. М. Качковського».

3. Автор стверджує, що «Після воєнних лихоліть (1914–1919 рр.) січовий рух на Товмаччині так і не зумів відродитись» (с. 4), тим не менше у змісті роботи у 3.2. Січовий і луговий гімнастичний рух подає інформацію про заснування «Січі» у 1900 р. і власне їх поступ (с. 138–139), що безпосереднього стосунку до теми дисертації не має. У підрозділах 2.1 і 2.2 подано інформацію про події, пов'язані з «весною народів» – до проголошення ЗУНР (с. 73–75), появою москвофільської течії у 1850-х рр. – до 1914 р. (с. 97–98), що також з тематикою дослідження не пов'язано.

4. Вважаємо, що історіографія проблеми була би більш повнішою і ціліснішою, якби автор дисертації проаналізував, виокремивши, такі основні праці, як: Перський С. Популярна історія Товариства «Просвіта» з ілюстраціями. Видання Товариства «Просвіта». Ч. 730. Накладом Товариства «Просвіта». Львів, 1932. 268 с.; Шістьдесят літ. 1868–1928. Ювілейний

альманах Т-ва «Просвіта» у Львові. Львів: Видання Т-ва «Просвіта». З друкарні Вид. Сп. «Діло», Ринок 10, 1927. 292 с.: іл. та інші.

Публікації безпосередніх членів, учасників культурно-просвітнього руху М. Галущинського, І. Брика, С. Шаха, Н. Дорошенко, С. Магальяса, В. Гафтковича, І. Калиновича, В. Татомира, М. Дужого, М. Творидла, П. Мурського, А. Будзиновського, Г. Сіятовського, В. Ковальчука, Є. Девського та інших, без аналізу яких складно вести мову про повноцінний аналіз історіографії діяльності «Просвіти» у міжвоєнний період.

5. Аналіз української діаспорної історіографії чомусь обмежений працею Дорошенка В. «Просвіта» її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про «Просвіти» в інших країнах. Філадельфія: Па., ЗДА, видання: «Молода Просвіта» ім. Митр. А. Шептицького, 1959. 102 с.: іл. Автор не згадує роботу Качора А. Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України. Українська Вільна Академія наук. Серія: Літопис УВАН. Ч. 18. Вінніпег: Накладом Товариства «Просвіта» в Порт Артурі, 1960. 31 с., публікації, приурочені столітньому ювілею «Просвіти». Це в основному передруки видань минулих років, невеликі за змістом статті, що охоплюють певну сферу праці товариства. Наприклад, зміст видання «Сторіччя Матері-«Просвіти». Нарис з історії Матірнього Товариства Просвіти і огляд просвітніх товариств у Канаді» (Вінніпег: Накладом Українського Товариства Читальні «Просвіти», Манітоба, Канада, 1968. 309 с.: іл.) складають – повне перевидання науково-популярної монографії С. Перського «Популярна історія Товариства «Просвіта» з ілюстраціями», публікації С. Волинця «Нарис історії Матірнього Товариства «Просвіта» за роки 1932–1939» й А. Господина «Огляд Просвітніх Товариств у Канаді».

6. Аналізована автором праця В. Лєника (с. 27) безпосереднього відношення до теми дослідження не має, позаяк у ній йдеться про події до 1914 р. Аналогічна ситуація пов'язана з хронологічними рамками роботи І. Компанійця про становище і боротьбу трудящих Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.) (с. 29).

Варто зауважити, що працю Левицького С. Український пластовий улад в роках 1911–1945 у спогадах автора. (Причинки до історії Пласту). Мюнхен: Молоде життя, 1967. 136 с. усе ж таки потрібно було подати у підрозділі 1.2. Джерельна база дослідження.

На нашу думку, Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1993. 232 с. доволі складно назвати науковим (с. 32), це все ж таки видання серії «Популярна енциклопедія «Просвіти» (ч. 1).

7. Доцільно було б провести порівняльну характеристику діяльності українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини з аналогічними структурами на інших теренах Східної Галичини досліджуваного періоду.

8. У роботі подано багато статистичного і описового матеріалу, який можна було б структурувати і подати окремо в додатках, натомість більше уваги приділити аналізу тих чи інших процесів і явищ, безпосередньо пов'язаних з досліджуваною проблемою.

9. Вважаємо, що в дисертації недостатньо відображено роль тогочасної Греко-Католицької Церкви, очолюваної митрополитом А. Шептицьким, у підтримці українських культурно-просвітницьких та молодіжних товариств Товмаччини досліджуваного періоду.

10. У тексті дисертації зустрічаються помилки, недоречності, публіцистичний стиль тощо. Наприклад, «...відновлено не лише стару, а й створено нову мережу культурно-просвітницьких і молодіжних організацій...» (с. 2); «Авторка оглядово зобразила...» (с. 26); «Товмацька філія відродила...» (с. 81); «...в закутинах міста...» (с. 82); «...Головний відділ розв'язав читальню» (с. 83); «Причину низької просвітянської активності й національної освіченості...» (с. 84); «...досягли на художньо-аматорському відтинку роботи» (с. 87); «...ведення та утримання...», «...ведення освітніх курсів...» (с. 3, 5); вживається застарілий термін «кружки» (с. 5 та інші); повтори у назві першого розділу поняття

«дослідження» (с. 25, 46, 60); у «Переліку умовних скорочень» однакова аббревіатура УСС – Українські січові стрільці (с. 17) і УСС – Український спортовий союз (с. 18); помилки (с. 77, 122, 206 та інші); назви розділів подають великими буквами (с. 25, 73, 123, 163); некоректно завершувати висновок до підрозділу 2.1. Діяльність філій і читалень товариства «Просвіта» цитатою (с. 96); порушено принцип хронології (с. 19, 78). Наприклад, «У часи визвольних змагань 1914–1923 рр. і збройної боротьби 1930–1950-х рр. члени культурно-просвітницьких і молодіжних товариств стали фундаментом національного війська та напіввійськових формувань – легіону Українських січових стрільців, Української галицької армії, Української військової організації, Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, брали активну участь у створенні й будівництві Західно-Української Народної Республіки та її місцевих органів влади» (с. 19); «Наукова робота дасть можливість по-новому поглянути на діяльність українських інституцій» (с. 19); списки використаних джерел до розділів (с. 71–72, 122, 162, 201) свідчать про їх числове вираження, а не змістове наповнення; некоректно подано поклики на джерела у додатках (с. 259–285); загальний список використаних джерел (с. 210–253) сформовано в дещо застарілій формі; без потреби розшифровувати аббревіатури в тексті рукопису дисертації, оскільки їх вже подано у «Переліку умовних скорочень» (с. 19, 30, 54, 56–57, 76, 112–113).

7. Відповідність роботи встановленим вимогам і загальний висновок

1. Дисертація «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920–1930-х рр.» є самостійним і завершеним науковим дослідженням.

2. Основні положення дисертації логічно обґрунтовані, мають характер наукової новизни, поставлену автором мету, сформульовані завдання дослідження виконано, їх зміст викладено в основних висновках дисертації, сформульованих виважено і переконливо.

3. Структура дисертації та її зміст відповідають чинним вимогам до дисертацій ступеня доктора філософії. Назва роботи відповідає меті та змісту.

Отже, дисертація Федоришина Ігоря Ярославовича на тему «Українські культурно-просвітницькі та молодіжні товариства Товмаччини в 1920--1930-х рр.» за науковим рівнем і новизною поставлених завдань, обґрунтованістю основних положень, практичним значенням отриманих результатів відповідає кваліфікаційним вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) у відповідності до «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р.). Це дає підстави для присудження Федоришину Ігорю Ярославовичу наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Опонент

доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

І. С. Зуляк

Учений секретар Тернопільського національного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

В. Р. Гевко

